

Arkadiusz Stasiak<http://orcid.org/0000-0003-1828-8199>

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

arcus@kul.pl

DOI: 10.35765/pk.2026.5201.17

Dyplomaci i szpiedzy. Polscy posłowie w Stambule w latach 1569–1575

STRESZCZENIE

Bazą źródłową tekstu są opisy podróży do Stambułu i pobytów w mieście nad Bosforem sporządzone przez polskich dyplomatów i podróżników z II połowy XVI w.: Bartosza Paprockiego, Andrzeja Taranowskiego i Macieja Strykowski. Analizując trzy misje o różnorodnym charakterze: dyplomatyczną, szpiegowską i edukacyjną, artykuł ukazuje dużą skuteczność polskiej polityki zagranicznej w II połowie XVI w.

SŁOWA KLUCZE: Stambuł w II połowie XVI w., polska dyplomacja, polscy dyplomaci, kontakty polsko-osmańskie, podróże na terytorium Państwa Osmańskiego

ABSTRACT

Diplomats and Spies: Polish Envoys in Istanbul, 1569–1575

This article is based on accounts of journeys to Istanbul and stays in the city on the Bosphorus written by Polish diplomats and travellers from the second half of the sixteenth century: Bartosz Paprocki, Andrzej Taranowski, and Maciej Strykowski. By analyzing three missions of different character – diplomatic, espionage and educational – the study shows the considerable effectiveness of Polish foreign policy during the latter half of the sixteenth century.

KEYWORDS: Istanbul in the second half of the sixteenth century, Polish diplomacy, Polish diplomacy, Polish diplomats, Polish-Ottoman relations, travels to the Ottoman Empire

W polskiej rzeczywistości, w której nie funkcjonowało zawodowe uprawianie dyplomacji (w przeciwieństwie do państw zachodniej i południowej Europy), każdy poseł miał swoje stanowisko świeckie lub duchowne, w przerwach między poselstwami miał zadanie skupienia się na jego sprawowaniu. Proces kształcenia

Sugerowane cytowanie: Stasiak, A. (2026). Dyplomaci i szpiedzy. Polscy posłowie w Stambule w latach 1569–1575. © ⓘ *Perspektywy Kultury*, 1(52), ss. 225–237. DOI: 10.35765/pk.2026.5201.17

Nadesłano: 11.03.2025

Zaakceptowano: 09.09.2025

posłów (bardzo istotny dla mojej analizy) miał charakter nieformalny. Sprowadzał się on do zdobywania doświadczenia albo pełnienia stanowiska u boku posła albo realizacji wyjazdów w łatwiejszych sprawach. Większość posłów tego okresu była pracownikami kancelarii. W literaturze naukowej przyjęło się, że zdecydowana większość z nich miała za sobą studia uniwersyteckie (Żelewski, 1980; Dopierała, 1986).

Celem analizy jest przedstawienie roli urzędników, polskich dyplomatów realizujących misje w stolicy Imperium Osmańskiego. Chronologicznie osadzę opis od roku 1569 do roku 1575. W tym czasie posłowie byli nadal przedstawicielami króla, przez niego mianowanymi¹, a ich funkcja nie była regulowana odrębnymi przepisami.

Szesnaste stulecie to czas powstawania stałych poselstw, które stawały się swoistym znakiem rozpoznawczym zachodnioeuropejskiej dyplomacji wczesnonowożytnej. Pierwsze instytucje tego rodzaju powstały w Italii dla ułatwienia relacji pomiędzy podmiotami polityki na półwyspie Apenińskim, głównie: Państwem Kościelnym, Republiką Wenecką, Księstwem Mediolanu i Republiką Florencką. Francja miała taką stałą misję dyplomatyczną w Stambule już od roku 1536 (Mattingly, 2008)². Tymczasem Rzeczypospolita poprzestała na realizacji doraźnych misji mających wypełnić określone zadanie, choć wydaje mi się, że tekst mojego artykułu rzuci nowe światło także na tę kwestię³.

Wśród posłów udających się do Stambułu istniał podział funkcji, nad Bosfor posyłano posła wielkiego i posła mniejszego. Podobna zasada obowiązywała dyplomatów podróżujących do Moskwy. Natomiast na zachód Europy posyłano posła i agenta. Wiązało się to z panującym na wschodzie ceremoniałem, w którym kosztowne poselstwo traktowano jako dowód szacunku ze strony wysyłającego, a jednocześnie dowód jego własnego znaczenia. Poseł wielki miał prowadzić rokowania lub zawierać umowy, natomiast poseł mniejszy, nazywany też gońcem, przekazywał listy i wiadomości. Należy zaznaczyć, że poselstwa wielkie do Stambułu były nadzwyczaj kosztowne.

Naturalnym i potencjalnym zasobem źródłowym dla badań polskich misji dyplomatycznych jest Metryka koronna, a szczególnie Księgi poselstw. Dla okresu 1569–1575 i relacji z Imperium Osmańskim zachowały się jednak w tym zbiorze tylko trzy dokumenty. Jest to list Zygmunta Augusta z 12 lutego 1569 r., w którym król polski pisał do niewymienionej z nazwiska osoby, prosząc o glejt dla Jana Maciejowskiego, posła do sułtana Selima II (AGAD Metryka

1 W czasie bezkrólewia posłowie byli mianowani przez rady: Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego (Wisner, 1982).

2 W literaturze przedmiotu przyjęło się, że pierwsza stała misja dyplomatyczna została ustanowiona w 1450 r. (reprezentując księcia Mediolanu u Cosimo de' Medici we Florencji). Pierwszym wysłannikiem był Nicodemo di Pontremoli (Mattingly, 2008).

3 Dla porównania warto pamiętać, że Porta Otomańska nie utrzymywała przedstawicielstw dyplomatycznych za granicą (Kołodziejczyk, 2019).

koronna), a także dwa listy tegoż Selima II do Zygmunta Augusta z roku 1569 (AGAD Metryka koronna). Nie zachowały się natomiast w Księgach poselskich relacje z misji do Stambułu z lat 1569–1575.

W artykule wykorzystałem łącznie trzy podstawowe teksty źródłowe. Wszyscy ich autorzy przebywali na terenie Imperium Osmańskiego, znali charakter działań polskich urzędników w Stambule z autopsji lub sami realizowali misje. Dwie z tych prac są dziennikami podróży. Pierwsza to *Krótkie wypisanie drogi z Polski do Konstantynopola, a stamtąd zaś do Astrachania, zamku moskiewskiego* autorstwa polskiego dyplomaty, sześciokrotnie posługującego do Konstantynopola, Andrzeja Taranowskiego; opis powstał w roku 1569 (Taranowski, 1860). Druga to odnaleziony przeze mnie dziennik – *Opis podróży do Stambułu* Macieja Strykowskiego. Tekst nie został jeszcze wydany, ukaże się jako *Opis podróży Macieja Strykowskiego do Stambułu i europejskiej części Państwa Osmańskiego z lat 1574–1575*⁴. Autor opisu, polski dyplomata, kronikarz i poeta wyruszył do Stambułu we wrześniu 1574 r., a powrócił do Rzeczypospolitej w kwietniu 1575 r. Dodatkowo przywołuje źródło mające charakter retrospektywny, prace uczestnika misji dyplomatycznej do Konstantynopola, Bartosza Paprockiego⁵ (towarzyszył on Taranowskiemu prawdopodobnie w misji z roku 1572) (Dworzaczek, 1950)⁶.

Tekst *Krótkiego wypisania drogi* Taranowskiego został wydany przez Józefa Ignacego Kraszewskiego w edycji pt. *Podróże i poselstwa polskie do Turcji* (Taranowski, 1860). Edycja ta nie zawiera większej liczby opuszczeń i zmian w stosunku do kopii rękopiśmiennej z biblioteki Henryka Ilińskiego. Fragmenty *Krótkiego wypisania drogi* Taranowskiego zostały opublikowane w *Antologii pamiętników polskich XVI wieku*, przygotowanej przez Romana Pollaka (Taranowski, 1966).

Trzecia praca, wypowiedź heraldyka Bartosza Paprockiego, została spisana pod rokiem 1576 i zawarta w dziele *Herby rycerstwa polskiego*. Pracę opublikowano dopiero w roku 1584. Paprocki przedstawił poparty doświadczeniem opis sześcioletniego pobytu w kancelarii sułtańskiej polskiego dyplomaty Krzysztofa Dzierzka. Istotne dla pełnego zrozumienia tego zapisu jest to, że Paprocki był dworzaniem Andrzeja Taranowskiego (jak już wspominałem), któremu towarzyszył

4 Wielu naukowców wypowiadało się na temat istnienia dziennika z podróży Macieja Strykowskiego do Stambułu (Radziszewska, 1978; Baranowski, 1950; Krzywy, 2001; Stasiak, 2021).

5 Wymieniany także pod imieniem Bartłomiej.

6 Dworzaczek powątpiewał w udział Paprockiego w poselstwie Taranowskiego z roku 1572. Innego zdania są autorzy współczesnych prac, przypisujących Paprockiemu udział właśnie w tym poselstwie, a nie wcześniejszym z roku 1569 (Krajewski, 2002; Ryba, 2014). Do udziału Paprockiego w misji z 1572 r. przychyliła się też Agnieszka *Biedrzycka* (*Biedrzycka*, 2018). Zdecydowanie za rokiem 1572 jako czasem podróży Paprockiego do Stambułu opowiedział się, w analitycznej wykładni, Marian Wolski (Wolski 2023).

w jego kolejnym poselstwie do Konstantynopola z roku 1572. Ważny dla analizy jest fakt, że polski heraldyk znalazł panujące nad Bosforem relacje.

Przedstawiam zatem trzy misje dyplomatyczne realizowane w stolicy Imperium Osmańskiego w latach 1569–1575 przez Andrzeja Taranowskiego, Macieja Strykowskiego i Krzysztofa Dzierżka.

Badana kwestia polskiej dyplomacji w Stambule XVI stulecia budziła duże zainteresowanie historyków. Analityczne prace zagadnieniu poświęcili: Dariusz Kołodziejczyk (Kołodziejczyk, 2005), Robert Kołodziej (Kołodziej, 2011), Andrzej Dziubiński (Dziubiński, 2005). Przydatne dla analizy okazały się także opracowania syntetyczne (Żelewski, 1980).

Andrzej Taranowski urodził się między 1540 a 1547 r. w rodzinie szlacheckiej herbu Belina, osiadłej w ziemi przemyskiej (Słabczyński i Słabczyński, 1992; Biedrzycka, 2018). Być może studiował w Bolonii⁷. Dobrze znający Taranowskiego Bartosz Paprocki nisko cenił jego przymioty intelektualne: „Człowiek miernego wzrostu i nauki, wszakoż przepieczności wielkiej i serca” (Paprocki, 1858, s. 428). Pozbawiona osobistej niechęci ocena Paprockiego może przeczyć temu, że Taranowski miał wykształcenie uniwersyteckie (Stasiak, 2021).

Zaangażowany politycznie Andrzej Taranowski był sekretarzem królewskim, potem podczaszym halickim. Za panowania Zygmunta Augusta i Stefana Batorego wielokrotnie posłował – do Danii, Szwecji, Alzacji, na Krym, następnie do Stambułu, gdzie w latach 1569–1579 był sześciokrotnie⁸. Starsze opracowania podają, że w roku 1569 towarzyszył mu Bartosz Paprocki, nowsze, że wspólna podróż odbyła się w roku 1572. Pewne jest, że w roku 1574 w misji Taranowskiego brał udział Maciej Strykowski.

Niemal wszystko, co wiemy o Macieju Strykowskim, pochodzi z wierszowanej *Autobiografii* dołączonej do *Kroniki* jego autorstwa. Uzupełniają ją tylko dwie informacje dokumentowe i notatki wspomnieniowe rozsiane po pracach kronikarza. Autor *Opisu podróży do Stambułu* urodził się w Strykowie 20 lub 21 marca 1547 r. w powiecie brzezińskim w Łęczyckiem jako syn Jakuba (Malinowski, 1846; Wojtkowiak, 1990; Biedrzycka i Wojtkowiak, 2007). Strykowski prawdopodobnie wywodzili się z drobnej, zubożałej szlachty zagrodowej, babka kronikarza pieczętowała się herbem Gozdawa, sam Strykowski używał herbu Leliwa (Bardach, 1970)⁹. Wiosną roku 1553 Strykowski rozpoczął naukę w szkole parafialnej w Brzezinach, ukończył edukację w roku 1561 (Wojtkowiak, 1990; Biedrzycka i Wojtkowiak, 2007). Zatem analizowana w moim artykule praca jest dziełem samouka.

7 W roku 1555 przebywał tu jakiś A. Taranowski. Może też za tym przemawiać fakt, że młodszy brat Taranowskiego, Mikołaj, studiował właśnie w Bolonii, lecz dopiero w roku 1572 (Biedrzycka, 2018).

8 Kolejno w latach: 1569, 1570, 1571, 1572, 1574, 1579.

9 Teoria o nieszlacheckim pochodzeniu Strykowskiego funkcjonuje w nauce (Wojtkowiak, 1990).

Po roku 1563 Strykowski wyjechał na Litwę, przebywał tam przez kolejne dziesięć lat. W tym czasie podejmował wyprawy wywiadowcze na teren nieprzyjaciela. W sierpniu 1568 r. prawdopodobnie brał udział w oblężeniu Uły i jako szpieg (*ryskun*) sporządzał szkice umocnień twierdzy. Później, przed wyjazdem do Stambułu, zaciągnął się do służby wojskowej. Odbywał ją w Witebsku pod dowództwem rotmistrza Aleksandra Gwagnina z Werony, gdzie przebywał do końca roku 1573 lub początku roku 1574. Zapewne od Gwagnina nauczył się sporządzać plany oraz rysunki zamków i fortec. Umiejętność tę wykorzystał w czasie pobytu na terytorium Państwa Osmańskiego, ale i wcześniej, bowiem jeszcze w roku 1573 uczestniczył kilkakrotnie w spływie Dźwiną z Witebska do Dynemuntu (Daugavgriva, Dyjamentu) i z powrotem. Wtedy wykonał szkice nadbrzeżnych miast i zamków inflanckich (Biedrzycka i Wojtkowiak, 2007).

Ostatni z polskich dyplomatów, Krzysztof Dzierżek herbu Nieczuja (urodzony około 1555 r.) (Baranowski, 1948)¹⁰, wywodził się ze średniozamożnej szlachty podlaskiej. W latach 1569–1576 lub 1570–1576 przebywał w Stambule, ucząc się języka osmańskiego¹¹. Jako samodzielny poseł Rzeczypospolitej wyjeżdżał do Stambułu w roku 1577 lub 1578, następnie: 1581, 1583, 1584 oraz 1591. Od roku 1588 sprawował urząd chorążego trockiego (Baranowski, 1948).

Bartosz Paprocki, autor *Herbarza*, tak informował o misji Dzierżka: „Z młodości prosto z nauk, od króla Augusta był posłany do Turek, aby się języka nauczył i pisma arabskiego” (Paprocki, 1858, s. 329). Rzeczywiście Zygmunt August wysłał młodego, wtedy piętnasto- lub szesnastoletniego Dzierżka¹² do Konstantynopola w roku 1569 lub 1570. Celem misji finansowanej przez króla było przygotowanie (pod okiem Ibrahima (Joachima) Beg Sztrasza)¹³ tłumacza

10 Autor nie ustalił daty urodzenia Dzierżka.

11 Był to oficjalny język Imperium Osmańskiego, zapisywany zmodyfikowanym alfabetem persko-arabskim. Powstał on w wyniku modyfikacji języka tureckiego, na który nawarstwiały się perski jako język kultury i literatury oraz arabski jako język religii. W starszej literaturze, na jego określenie, występuje też termin język turecki (Grzybowski, 1966).

12 Został on wysłany razem z innym adeptem orientalnych języków, nieznanym z imienia Szczawińskim. Młodzi Polacy po okresie edukacji w Konstantynopolu mieli zasilić służbę tłumaczy dokumentów orientalnych działającą przy kancelarii koronnej. Zadaniem służby było nie tylko tłumaczenie tekstów, ale także ich sprawdzanie i uwiarytelnianie (Zajączkowski i Reychman, 1955).

13 Ibrahim (Joachim) Beg Strasz (Sztrasz), polski szlachcic, który został w młodości porwany w jasyr tatarski, przyjął islam i zrobił karierę w kancelarii sultańskiej. Pełnił on funkcję pisarza kancelarii sultańskiej, sam podpisywał się jako interpres maximus – najwyższy tłumacz (Szachno-Romanowicz, 193; tekst jest jedynie streszczeniem referatu wygłoszonego na zjeździe orientalistycznym w Wilnie w roku 1932; Bartoszewicz, 1860). Duże znaczenie dla oceny czasu i charakteru obecności Ibrahima Beg Strasza w kancelarii sultańskiej mają prace Ananiasza Zajączkowskiego. Dowodził on, że pierwsze transkrypcje i tłumaczenia dokumentów na język polski Strasza pojawiły się już w roku 1551 (Zajączkowski, 1936). Strasz wspominał też Erazm Otwinowski, który spotkał go w Konstantynopolu i nazywał „tłumaczem cesarza tureckiego”.

języka osmańskiego niezbędnego w monarszej kancelarii. Informacja o nauce pisma arabskiego wynika ze współczesnego Paprockiemu przekonania, że żargon, jakim posługiwała się kancelaria sułtańska, to właśnie wymieniony język arabski.

Paprocki zapewne spotkał Dzierżka w Konstantynopolu podczas trwania misji dyplomatycznej, jaką realizował w orszaku Taranowskiego. W tym czasie Dzierżek kontynuował naukę języka osmańskiego w kancelarii sułtańskiej, ale w chwili spisywania tej opowieści jej główny bohater był już w Polsce¹⁴.

Podczas pierwszego pobytu w Stambule Dzierżek pełnił obowiązki nieoficjalnego obserwatora posłanego przez polskiego króla. Później w czasie pierwszego i drugiego bezkrólewia informował władze polskie o zamiarach władców osmańskich (Baranowski, 1948). Po sześciu latach spędzonych w mieście nad Bosforem Dzierżek stał się specjalistą w językach: osmańskim, arabskim, włoskim, francuskim oraz niemieckim i został zatrudniony w kancelarii królewskiej (AGAD, Rachunki poselskie). W latach 1577–1591 kilkakrotnie posłował do Turcji (jak już pisałem); opiekował się również posłami tureckimi i tatarskimi przebywającymi w Polsce, tłumaczył wschodnią korespondencję dyplomatyczną.

Podczas opisanej w *Diariuszu* podróży Andrzej Taranowski przebywał w Stambule przez miesiąc od 14 lipca do 14 sierpnia 1569 r. Jego misja rozpoczęła się na sejmie lubelskim roku 1569. Celem jej było wyjaśnienie powodów odrzucenia przez króla Zygmunta Augusta propozycji sułtana Selima II, by wspólnie wystąpić przeciw Moskwie. Pobocznym jej zadaniem było działanie na rzecz uwolnienia zatrzymanego na Krymie posła polskiego Aleksandra Władyki. Taranowski wyruszył z Lublina 8 czerwca w towarzystwie posła tureckiego Ibrahima Strasza i (jak już pisałem) 14 lipca przybył do Stambułu¹⁵. Mimo niechętnego przyjęcia przez Selima II polski dyplomata wypełnił misję, a dodatkowo uzyskał zgodę na dołączenie do korpusu osmańskiego walczącego pod Astrachaniem z wojskiem Państwa Moskiewskiego dla dopilnowania, by w czasie przemarszu nie została naruszona granica¹⁶ Rzeczypospolitej.

Po odprawie u sułtana Selima II wyruszył wzdłuż wybrzeży Morza Czarnego do Perekopu, skąd podróżował do Azowa, aby dotrzeć aż pod Astrachań. W tym czasie olbrzymia armia osmańska maszerowała w kierunku Astrachania opanowanego kilka lat wcześniej przez Iwana Groźnego. Wyprawa ta zakończyła się niepowodzeniem, do czego przyczyniła się dwulicowa postawa chana krymskiego bardziej obawiającego się Państwa Osmańskiego niż Moskwy. Odwrót

14 Po powrocie do ojczyzny Dzierżek wielokrotnie wyjeżdżał z misjami dyplomatycznymi do Konstantynopola, a także raz do Moskwy (Baranowski, 1950). Do spotkania z Paprockim mogło dojść zaraz po jego powrocie z Konstantynopola w roku 1575 lub 1576.

15 O misji Taranowskiego: Dziubiński, 2005.

16 O różnicach kulturowych w relacjach dyplomatycznych w Stambule: Talbot, 2017.

armii sułtana, nękaney nieustanymi napadami Kozaków moskiewskich, ale i sprzymierzonych Tatarów, zamienił się w klęskę spotęgowaną brakiem żywności i wody. Tylko niedobitki wielkiej armii dotarły do Azowa. Z tego miasta poseł Rzeczypospolitej wyruszył 23 października, podróżował przez Perekop, Oczaków, Białogród i Tehinię, aby dotrzeć do Polski, do Kamieńca. W Warszawie stanął się 24 grudnia 1569 r.

Taranowski nie informował w *Diariuszu* o swoich działaniach dyplomatycznych. Ograniczał się do opisu otaczającej go rzeczywistości, dostrzegając różnice kulturowe w porównaniu odwiedzanych miejsc i znanych sobie realiów Rzeczypospolitej. Wiadomo, że zwiedzał Stambuł i jego okolice, w tym zamek Karaussar (Rumeli Hisari).

Autor *Opisu podróży do Stambułu*, Maciej Strykowski, polski dyplomata, wyruszył do stolicy Państwa Osmańskiego 29 września 1574 r. (Radziszewska, 2003; Biedrzycka i Wojtkowiak, 2007). Jak już pisałem, kronikarz towarzyszył polskiemu poselstwu Andrzeja Taranowskiego. Do stolicy Imperium misja przybyła tuż przed śmiercią sułtana Selima II¹⁷. Dyplomaci przebywali na wschodzie przez pół roku. Strykowski wrócił do kraju wiosną roku 1575. W podróż powrotną wyruszył ze Stambułu w marcu 1575 r.¹⁸ Jak ustaliłem na podstawie *Opisu podróży do Stambułu*, posłowie (razem z innymi członkami poselstwa) wrócili do Polski po Wielkanocy roku 1575, czyli po 3 kwietnia. Cała misja przypadła na czas bezkrólewia w Rzeczypospolitej, pomiędzy ucieczką Henryka Walezego w nocy z 18 na 19 czerwca 1574 r. a podwójną elekcją z grudnia 1575 r.

Opis podróży do Stambułu poprzedza refleksyjny *Wstęp*, w którym autor dowodził przydatności peregrynacji w pracy kronikarza. Teza ta uzasadnia podjęcie wyprawy razem z misją Andrzeja Taranowskiego. Strykowski, uczestnik misji, przedstawia się tu jako „pomocnik w sprawach łacińskich”¹⁹.

Z powodu głodu, jaki panował w Mołdawii, polskie poselstwo Taranowskiego postanowiło podróżować przez Bukowinę, a potem Wołoszczyznę, nie zaś drogą częściej wybieraną, „mołdawską”, wiodącą w kierunku Jassy i Gałacza. Pierwszym miejscem przywołanym przez Strykowskiego w *Opisie podróży do Stambułu* były okolice miejscowości Koźmin na Bukowinie w drodze do Suczawy. Opis ten odnosił się do wyprawy bukowińskiej Jana Olbrachta przeciw Gospodarstwu Mołdawskiemu pod władzą Stefana III Wielkiego, a dokładnie dotyczył starcia, które przeszło do historii jako bitwa pod Koźminem w lasach Bukowiny na terytorium Gospodarstwa Mołdawskiego, ale tuż przy ówczesnej granicy z Królestwem Polskim. Bitwa zakończyła się klęską armii polskiej, śmierć poniosło 11 tys. uczestników wyprawy. Kolejne miejsce na drodze do

17 Selim II, sułtan osmański w latach 1566–1574.

18 O misji szczegółowo informował Świętosław Orzelski (Orzelski, 1856).

19 Omówiłem te kwestie w recenzji książki Zbysława Wojtkowiaka (Stasiak, 2016).

Stambułu, które na tyle zainteresowało Strykowskiego, aby poświęcić mu opis, to miejscowość Vaslui i batalistyczne wydarzenia, jakie rozegrały się w jej okolicach w drugiej połowie XV wieku. Mowa tu o bitwie pod Vaslui pomiędzy wojskami mołdawskimi i armią osmańską. Bitwa ta była błędnie datowana przez Strykowskiego na rok 1476, bowiem do starcia doszło 10 stycznia 1475 r. Takie militarne reminiscencje skłoniły autora *Opisu podróży do Stambułu* do przywołania miejscowości Grădiștea położonej na Wołoszczyźnie. Miejsce to wiąże się z bitwą na Chlebowym Polu (węg. *Kenyérmezői csata*) – starciem zbrojnym z 13 października 1479 r. nieopodal miejscowości Alkenyér w Siedmiogrodzie (obecnie na terytorium Rumunii). W konfrontacji tej wojska węgierskie dowodzone przez wojewodę siedmiogrodzkiego Stefana Batorego z Ecsed (ur. ok. 1430, zm. 1493) oraz Pála Kinizsiego pokonały armię osmańską pod dowództwem beja Ali Kodży.

Od bezpośrednio militarnego schematu opisu podróży Strykowski odstąpił w przypomnieniu pobytu w Bukareszcie. Zaznaczył bowiem, że w stolicy Gospodarstwa Wołoskiego widział portret Stefana III Wielkiego. Także kolejna wzmianka nie dotyczy pamięci militarnych konfrontacji. Oto nad brzegiem Dunaju Strykowski opisywał nadrzeczne miejscowości Giurgiu na lewym brzegu rzeki i Ruse na brzegu prawym. Myśląc o czekającej go przeprawie, zaznaczał, że Dunaj w tym miejscu ma szerokość dziesięciu Tybrów, a z Giurgiu prawy brzeg jest ledwie dostrzegalny.

Po przeprawie posłowie, wbrew geograficznym racjom, skierowali się na zachód, w górę rzeki do odległego od Ruse o 135 km Nikopolis. Zrezygnowali zatem z bliższej i łatwiejszej drogi na południe. Tu, w Nikopolis, Strykowski powrócił do militarystycznej narracji w opisie bitwy z 25 września 1396 r. pomiędzy wojskami chrześcijańskimi dowodzonymi przez króla Węgier Zygmunta Luksemburskiego a armią osmańską pod wodzą sułtana Bajazyda I.

Na tym opisie kończy się sprawozdanie z podróży poselstwa do Stambułu. Deskrypcje powrotu do Rzeczypospolitej Strykowski rozpoczął od dramatycznej relacji z przeprawy przez Starą Płaninę. Pod tą nazwą kryje się łańcuch górski, nazywany też Bałchanami, leżący na Półwyspie Bałkańskim, znajdujący się głównie na terenie współczesnej Bułgarii. Najwyższy jego szczyt to Botew – 2376 m n.p.m. W łańcuchu Starej Płaniny występują liczne przełęcze, w tym Przełęcz Szipczeńska, nazywana Szipką, położona na wysokości 1324 m n.p.m. To na tę przełęcz kierowali się polscy podróżnicy i z tego powodu udali się z Ruse na Zachód, do Nikopolis.

Polacy, wędrując wiosną 1575 r. przez Przełęcz Szipczeńską, trafili na wyjątkowo duże pokłady śniegu. W relacji Strykowskiego członkowie poselstwa byli bliscy śmierci w trakcie tej przeprawy. Tę nadzwyczajność sytuacji może potwierdzać fakt, ustalony po analizie czasu podróży, iż przejście Przełęczy Szipczeńskiej w drodze do Stambułu jesienią 1574 r. zajęło polskiej misji tylko 2 dni, pokonanie tej samej przeszkody w drodze powrotnej trwało aż 10 dni.

Ostatni zapisek *Dziennika* Strykowskiego pochodzi z dnia przeprawy przez rzekę Prut. Charakter brzegów rzeki nasuwa dyplomacie skojarzenie z wojnami prowadzonymi przez Tatarów z Połowcami i książętami ruskimi, kiedy wojska tych ostatnich po zniszczeniu łodzi wycofywały się przez rzekę Dniepr na prowizorycznych tratwach z trzciny. Do zdarzenia tego doszło w czasie bitwy nad rzeką Kałką. Kronikarz jedynie obserwował, podczas przeprawy, trzciny rosnące nad rzeką Prut. Ta obserwacja nasunęła dyplomacie militarną reminiscencję, ale i potencjalną możliwość wykorzystania nadrzecznych trzciny w wojskowej przeprawie w przyszłości.

Łącznie Maciej Strykowski wymienił sześć miejsc bitewnych oraz trzy przeprawy, dwie rzeczne i jedną górską. Ten opis uzupełnia wzmianka o portrecie Stefana III Wielkiego widzianym przez posła w Bukareszcie. Ma ona inny, nie militarno-logistyczny charakter. Interesujące w kontekście charakteru obserwacji zawartych w *Opisie podróży do Stambułu* jest to, że w jednej z kolejnych prac Strykowski szacował liczebność armii osmańskiej (Strykowski, 1575)²⁰.

Miejsca bitew i towarzyszące im cmentarze łatwo poddają się narratywizacji. Pamięć, historiografia i wyryte na grobach informacje pobudzają wyobraźnię podróżnika, ale *Opis podróży do Stambułu* Strykowskiego zdradza rzeczywisty cel podróży jej autora – misję o charakterze militarnym. Maciej Strykowski pełnił przy poselstwie Andrzeja Taranowskiego funkcję agenta (szpiega), którego zadaniem było notowanie informacji przydatnych na wypadek wojny Rzeczypospolitej Obojga Narodów z Państwem Osmańskim i sporządzanie planów obserwowanych obiektów militarnych, zatem jego rola może być określona jako wywiadowcza.

Jeśli rzeczywiście autor *Opisu podróży do Stambułu* był polskim agentem, to wywiadowczy i tajny charakter misji Macieja Strykowskiego nie byłby nadzwyczajny. Rozległa wiedza na temat militarnego przeciwnika, zarówno w przededniu wojny, jak i w jej trakcie, wielokrotnie miała decydujący wpływ na ostateczny rezultat konfliktu. Nie może zatem zaskakiwać, że gromadzono informacje o nieprzyjacielu czy potencjalnym wrogu. Realizowano ten cel rozpoznawania zamiarów przeciwnika, jego sił i środków na wiele sposobów. W zgodzie z zasadą *Si vis pacem, para bellum* – nawet w okresie pokoju starano się zbierać wiadomości o sąsiadach – którzy w przyszłej perspektywie mogli zmienić się w przeciwników. Agenci gromadzili przede wszystkim informacje o sytuacji politycznej potencjalnie wrogiego kraju, miejscu pobytu dostojników państwowych, wizytach poselstw. Rolę tę realizowali wywiadowcy ulokowani w strukturach obserwowanego państwa, podróżujący po inwigilowanym kraju kupcy, duchowni, pielgrzymi (Jóźwiak, Kwiatkowski, Szweda i Szybkowski, 2010).

---

20 Określił jej liczebność na około 80 tys. żołnierzy.

Przeanalizowałem trzy, w pełni udane, ale bardzo różne misje dyplomatyczne: polityczną Andrzeja Taranowskiego, wywiadowczą Macieja Strykowskiego i edukacyjną Krzysztofa Dzierzka. Dowodzą one sprawności polskiej dyplomacji tego okresu. Powyższa analiza wiedzie do wniosku, że w pierwszych latach istnienia Rzeczypospolitej Obojga Narodów względy społeczne czy formalne wykształcenie nie miały wpływu na obsadę personalną misji. O doborze posła decydowały względy praktyczne, a przeanalizowane misje świadczą o trafności tych wyborów.

BIBLIOGRAFIA:

Źródła rękopiśmienne:

AGAD: Metryka koronna. Księgi poselstw. LL 20.
AGAD, Rachunki poselskie, Akta Skarbu Koronnego Oddz. 2, ks. 22.
Biblioteka Jagiellońska, sygn. 5267.

Źródła drukowane:

- Bielski, J. (1597). *Kronika polska*. Kraków.
Kronika z czasów króla Stefana Batorego, 1575–1582. (1939). (wyd.) H. Barycz, Kraków.
Paprocki, B. (1858). Herby rycerstwa polskiego przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane r. p. 1584, K.J. Turowski (wyd.). Kraków.
Strykowski, M. *Opis podróży do Stambułu*, oprac. A.M. Stasiak (Praca przygotowywana do druku).
Strykowski, M. (1575). *O wolności Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, a o srogim zniewoleniu inszych królestw pod tyrańskim jarzmem tureckim*. Kraków.
Taranowski, A. (1860). Krótkie wypisanie drogi z Polski do Konstantynopola, a stamtąd zaś do Astrachania, zamku moskiewskiego. W: *Podróże i poselstwa polskie do Turcji, Podróże i poselstwa polskie do Turcji*, J.I. Kraszewski (wyd.), Kraków: Biblioteka Polska, Seria IV, z. 9, 41–61.
Taranowski, A. (1966). Krótkie wypisanie drogi. W: R. Pollaka (red.), *Antologia pamiątek polskich XVI wieku*. Wrocław: Ossolineum, 205–216.

Opracowania:

- Baranowski, B. (1948). Krzysztof Dzierzek, PSB, t. VI, Kraków.
Baranowski, B. (1950). *Znajomość Wschodu w dawnej Polsce do XVIII wieku*. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.

- Bardach, J. (1970). *Maciej Strykowski i jego twórczość w świetle najnowszych badań, w: Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego (XIV–XVII)*. Warszawa.
- Bartoszewicz, J. (1860). *Pogląd na stosunki Polski z Turcją i Tatarami*. Warszawa. Biblioteka Warszawska. (1857). t. 2.
- Biedrzycka, A. (2018). Taranowski Andrzej (ok. 1540-1610), dyplomata, sekretarz królewski, PSB, t. 52/2, z. 213 Warszawa - Kraków.
- Biedrzycka, A., Wojtkowiak, Z. (2007). Strykowski Maciej, PSB, t. 44, z. 183, Warszawa – Kraków.
- Dopierała, K. (1986). *Stosunki dyplomatyczne Polski z Turcją za Stefana Batorego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Dworzaczek, W. (1980). Paprocki Bartłomiej (Bartosz). W: PSB, t. 25, Kraków.
- Dziubiński, A. (2005). *Stosunki dyplomatyczne polsko-tureckie w latach 1500–1572 w kontekście międzynarodowym*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Grzybowski, S. (1966). Organizacja służby dyplomatycznej 1573–1605. W: Z. Wójcik (red.), *Polska służba dyplomatyczna XVI–XVIII wieku*. Warszawa: PWN, 145–201.
- Jóźwiak, S., Kwiatkowski, K., Szweda, A. i Szybkowski, S. (2010). *Wojna Polski i Litwy z Zakonem Krzyżackim w latach 1409–1411*. Malbork: Muzeum Zamkowe.
- Kołodziej, R. (2011). Relacje polskich dyplomatów na dworze tureckim i ich wpływ na kształtowanie obrazu Imperium Osmańskiego w XVI–XVII wieku, W: B. Rok i F. Wolański (red.), *Staropolski ogląd świata. Tożsamość i odmiennosc*. Wrocław: Wydawnictwo Adam Marszałek, 112–139.
- Kołodziejczyk, D. (2005). Posłowie Rzeczypospolitej w Stambule, W: J. Axer i J. Olko (red.), *Dawne elity. Słowo i gest*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 217–223.
- Kołodziejczyk, D. (2019). Brytyjska dyplomacja nad Bosforem od czasów restauracji Stuartów po epokę napoleońską. *Kwartalnik Historyczny*, R. 126, nr 1, 111–123.
- Krajewski, M. (2002). *Dobrzyński słownik biograficzny. Ludzie europejskiego regionu*. Włocławek.
- Krzywy, R. (2001). *Od hodoeporikonu do eposu peregrynackiego. Studium z historii form literackich*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski. Wydział Polonistyki. Instytut Literatury Polskiej.
- Malinowski, M. (1846). Wiadomości o życiu i pismach Macieja Strykowskiego, w: *Kronika polska, litewska, żmudzka i wszystkiej Rusi Macieja Strykowskiego*. Wydanie nowe będące dokładnym powtórzeniem wydania pierwotnego królewskiego z roku 1582, tom I, Warszawa: Gustaw Leon Glücksberg.
- Mattingly, G. (2008). *Renaissance Diplomacy*. New York: Cosimo.
- Orzelski, Ś. (1856). *Bezkrólewia ksiąg ośmioro, czyli dzieje Polski od zgonu Zygmunta Augusta r. 1572 aż do roku 1576 skreślone przez Świętosława*

- z Borzejowic Orzelskiego starostę radziejowskiego. Przełożył z rękopisu Cesar-
skiej Publicznej Biblioteki, przypisami i życiorysem uzupełnił Włodzimierz
Spassowicz, t. II, księga IV, Petersburg i Mohilew.
- Radziszewska, J. (1978). *Maciej Strykowski historyk-poeta z epoki Odrodzenia*.
Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Radziszewska, J. (2003). Ze studiów nad turecką misją Macieja Strykowskiego.
Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie, rok XLVIII, 31–55.
- Reychman, J. (1955). *Zarys dyplomatyki osmańsko-tureckiej*. Warszawa: PWN.
- Ryba, R. (2014). *Literatura staropolska wobec zjawiska niewoli tatarsko-tureckiej*.
Studia i szkice. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Ślabczyński, W. i Ślabczyński, T. (1992). Andrzej Taranowski, W: W. Ślabczyński,
T. Ślabczyński, Słownik podróżników polskich. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Stasiak, A.M. (2021). *Dwa światy. Dialektyka wartości w „Opisie podróży do Stam-
bulu” Macieja Strykowskiego*. Lublin: TN KUL.
- Stasiak, A.M. (2016). [Rec.] Zbysław Wojtkowiak, Aleksander Gwagnin i Maciej
Strykowski dwaj autorzy jednego dzieła, Poznań, Nauka i Innowacje, 2015.
Roczniki Humanistyczne, t. 64, 130–131.
- Stasiak, A.M. (2021). W poszukiwaniu niezwykłości. Podróż Andrzeja Taranow-
skiego do Sztambułu, Azowa i Astrachania. W: M. Nowak i A. Łysiak-Łątkow-
ska (red.), *Niezwykła podróż. Gdańskie Teki Turystyczno-Krajoznawcze*, t. V.
Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 291–300.
- Szachno-Romanowicz, S. (1934). Ibrahim Beg Sztrasz, renegat w służbie tureckiej
w l. 1551–1571. *Collectanea Orientalia*, nr 5, 27–28.
- Talbot, M. (2017). *British-Ottoman Relations, 1661–1807. Commerce and Diplo-
matic Practice in Eighteenth-Century Istanbul*. Woodbridge: The Boydell Press.
- Wisner, H. (1982). Dyplomacja polska w latach 1572–1648. W: Z. Wójcik (red.),
Historia dyplomacji polskiej, t. 2, 1572–1795. Warszawa: PWN.
- Wojtkowiak, Z. (1990). *Maciej Strykowski dziejopis Wielkiego Księstwa Litew-
skiego. Kalendarium życia i działalności*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Wolski M. (2023). *Bartłomiej Paprocki (ok. 1539–1614) herbu Jastrzębiec i jego krąg
rodzinny*. Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.
- Zajączkowski, A. (1936). List turecki Sulejmana I do Zygmunta Augusta. *Rocznik
Orientalistyczny*, t. 12, 91–118.
- Zajączkowski, A. i Reychman, J. (1955). *Zarys dyplomatyki osmańsko-tureckiej*.
Warszawa: PWN.
- Żelewski, R. (1980). Dyplomacja polska w latach 1506–1572. W: M. Biskup
(red.), *Historia dyplomacji polskiej*, t. 1, *Połowa X w. – 1572*. Warszawa: PWN,
587–801.

Arkadiusz Michał Stasiak – dr hab. profesor KUL. Kierownik Katedry
Historii i Historiografii Europy Środkowo-Wschodniej i Wschodniej IH KUL.

Redaktor Naukowy „Roczników Humanistycznych KUL”, zeszytu historia. Koordynator Centrum Studiów nad Kulturą Polską na Uniwersytecie w Porto Alegre. Autor pięciu książek autorskich i ponad 300 innych prac naukowych z zakresu historii kultury, historii idei, historiografii, metodologii historii i historii myśli politycznej, publikowanych w Polsce, USA, Holandii, Niemczech, Rosji, Hiszpanii, Słowacji i Brazylii, a także 30 redakcji oraz współredakcji książek i pism naukowych. Stypendysta m.in. Instytutu Historycznego Maxa Plancka w Getyndze i Rządu Austrii. Zainteresowania naukowe: historia idei i wartości związanych z władzą oraz aktywnością polityczną w XVI–XVIII w., teoria cywilizacji, kultura polska czasów nowożytnych, studia z zakresu staropolskiej wiedzy przyrodniczej i relacji pomiędzy kulturą a naturą, turystyka kulturowa, współczesna metodologia historii i historii idei, filozofia historii.

